

Az információforrás és -közvetítés stúdium összehasonlító vizsgálata

Előzmény

A *TEMPUS Joint European Project (JEP) 297.* számú kutatási programja a magyar, közelebbről az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) folyó könyvtári és információs szakemberképzés curriculumának továbbfejlesztését tűzte ki céljául. A programban részt vevő négy, könyvtáros és információs szakemberképző intézet

- ▶ a Fachhochschule Hannover, Fachbereich Bibliothekswesen, Information, Dokumentation (FHH),
- ▶ a Rijkshogeschool Ijseland, Department of Library and Information Science, Deventer (RIJD),
- ▶ az ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtártudományi tanszéke (ELTE-BTK), és
- ▶ az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtár Tanszéke (ELTE-TFK)

közösen vizsgálja a német, a holland és a magyar oktatási programokat, a tantervek tartalmi elemeit, korszerűségét, az óraszámokat, az előadások és gyakorlatok arányát, az oktatásban alkalmazott információs technikákat és egyéb jellemzőket. A tanárokon kívül a hallgatók is bekapcsolódtak az elemzésbe [1], és az 1990–91-ben megkezdett munkálatok alapján várhatóan ez a nemzetközi "team" 1992 szeptemberére elkészíti fejlesztési javaslatait.

Az *információforrás és -közvetítés* stúdium munkabizottság 1991 májusában Deventerben, majd júliusban Budapesten ülésezett. A bizottság tagjai: *H.-F. Blumendorf* és *Frau Huthloff* (FHH), *J. Verhoeven* és *Boersma* (RIJD), *Szabó Sándor* (ELTE-BTK), *Szepesváry Tamás* (ELTE-TFK).

E publikáció a téma kutatási részjelentése; problémafeltárás és elemzés.

A tantárgy elnevezése, tartalma és a tartalom fontosabb összetevői (moduljai)

A tantárgy elnevezése

Bár a vizsgált programokban a stúdium sok azonosítást mutat, a tárgy elnevezése koncepcióbeli eltéréseket is jelez (1. táblázat).

Az FHH oktatásában az *Információközvetítés* stúdium nemcsak a súlyozott tárgyak egyike, hanem az ott folyó képzésnek – tehát lényegében a könyvtári, dokumentációs és információs szakirányoknak is – alapkonceptiója. Felfogásuk szerint,

1. táblázat

Az információforrás és -közvetítés tárgy megnevezése a kutatási programban részt vevő felsőoktatási intézményekben

FHH	RIJD	ELTE BTK+ TFK
Informations-vermittlung (Információ-közvetítés)	Communication theory/skills (Kommunikáció-elmélet és gyakorlat)	Bibliográfia – Dokumentáció
	Information sources (Információforrások)	Tájékoztatás (Tudományos tájékoztatás)
	Information retrieval system (Információkereső rendszer)	Információforrás és -rendszer (egyetemi stúdium, de nem a Tájékoztatás tárgyba integrálva)

melyet egy korábbi kutatási jelentésben [2] foglaltak össze, a könyvtárosságból egészen újfajta, nevezetesen az információközvetítő hivatás (Informations-transfer als Beruf) alakult ki. A korszerű oktatásnak erre az új hivatásra kell felkészítenie.

A RIJD keretében *könyvtáros és üzleti (business) információs* szakemberképzés folyik. Mindkét szakon tanítják e stúdiumot, illetve a hozzá kapcsolódó modulokat, de míg a könyvtár szakon a forrásismeret dominál, addig a gazdasági információs képzésben (kb. 80%-ban) a különböző modern bibliográfiai, faktografikus és fulltext adatbankokban történő keresés, azaz a retrieval. Mindkét modulhoz szorosan kapcsolódik a felhasználóval való kapcsolatteremtés problémaköre.

Magyarországon *Kőhalmi Béla* és *Szentmihályi János* professzorsága idején a tárgy megnevezése *Bibliográfia–dokumentáció* volt, amely egyúttal érzékeltetni kívánta az európai bibliográfiai hagyományokból sarjadó magyar bibliográfiai tevékenység kibővülését a kortárs dokumentációs munkálatokig. Szentmihályi a hatvanas években egyik cikkében már felvetette a *tudományos tájékoztatás* oktatásának a szükségességét [3], s ebben a tárgy súlypontját a történetiségből az információforrás és -rendszer irányába javasolta áthelyezni.

Jelenleg az ELTE két tanszékén a lecke-könyvbe a tárgy *Tájékoztatás* néven kerül be, ami általánossága

miatt nem túl szerencsés, de mint "gyűjtőfogalom", egyfajta kompromisszum. Az *információforrás, -szolgáltatás és -rendszer* tartalmi hármassága lehetne talán a tárgy jövőbeli elnevezése, akár modulonként egymásra építve.

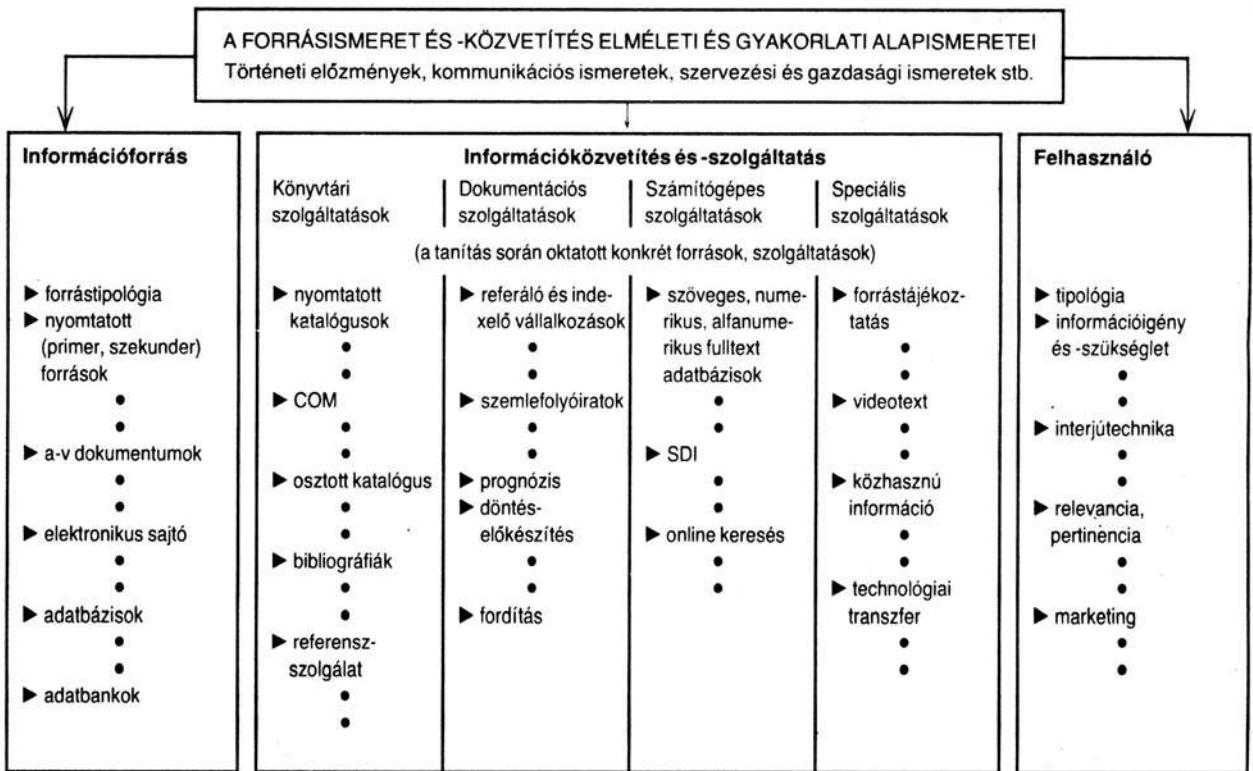
A tantárgy főbb összetevői (moduljai)

A stúdium tartalma igen összetett: tágra értelmezve vizsgálja a XX. századig kialakult klasszikus és modern (nyomatott és elektronikus) információforrások típusait, a források szerkezetét, a forrásokban való eligazodás módszereit, a másodlagos források előállításának kérdéseit, az információigény és -szükséglet megismerésének módozatait és a tájékoztatás érdekében megvalósított szolgáltatásokat és rendszereket.

E tartalmi modulok vázlatát a 2. táblázat mutatja be.

2. táblázat

Az információforrás és -közvetítés stúdium fontosabb összetevői (moduljai)

Az FHH szerint [4] e tárgynak át kell tekintenie a hagyományos és modern információforrások típusait, függetlenül fizikai megjelenésüktől, és meg kell tanítania az információforrásokban való eligazodás (keresés) stratégiáját a legkülönbözőbb, a felhasználók által felvetett problémák esetében.

A modern információközvetítés ismeretköréhez még további két elem tartozik, nevezetesen

- ▶ a különböző keresőnyelvek ismerete,
- ▶ az információs piac megismerése, a marketing.

A fenti szempontok figyelembevételével az FHH-n oktatott stúdium moduljai a következők:

- ▶ az információközvetítés elmélete és gyakorlata,
- ▶ információközvetítés általános forrásművek segítségével,
- ▶ információközvetítés szakmai forrásművek segítségével,
- ▶ a hagyományos és számítógéppel támogatott információközvetítés,
- ▶ online információközvetítés, például az Európai Gazdasági Közösség ECHO rendszere, a "szürke irodalmat" feltáró GRIPS rendszer, az Alsó-szászországi Könyvtári Számítóközpont adatbázisai, a Deutsche Bibliotheksinstitut (DBI) nemzeti bibliográfiai adatbázisai, a karlsruhei STN természettudományi és műszaki adatbázisai stb.

Az információközvetítés tantárgyat támogató többi stúdium *Informatika, Információs szociológia és pszichológia, Információmenedzsment* néven fut. A spe-

ciális formájában tanított *Adat- és faktografikus dokumentáció* vagy az *Információs termék és megjelenítése* ugyancsak kiegészíti és bővíti ezt a "fő stúdiumot".

Az FHH-n az elméleti előírások mellett nagy hangsúlyt helyeznek a gyakorlatokra és a szemináriumi formára. A tárgy tanárai széles körű számítástechnikai ismeretekkel rendelkeznek, hiszen a gyakorlatok többségét online laboratóriumban tartják, gyakorolva az adatbázisokban való keresést. Illusztrációként

bemutatjuk a már említett GRIPS adatbázis keresőnyelvével kapcsolatos követelményeket (3. táblázat) az oktatott GRIPS-kézikönyv tartalomjegyzék-részlete segítségével.

3. táblázat A GRIPS keresőnyelv

Einleitung
Aufbau der GRIPS-Datenbanken
Übersicht über die wichtigsten GRIPS-Kommandos
BASE-Kommando
DISPLAY-Kommando
FIND-Kommando
Logische Operatoren
Kontextoperatoren
Vergleich der Suchresultate bei der Verwendung logischer und Kontextoperatoren
FIND IN STEPS-Kommando
Maskierung von Suchbegriffen im FIND- und DISPLAY-Kommando
SHOW-Kommando
TAB-Kommando
SAVE-Kommando
DELETE-Kommando
DEFINE-Kommando
STOP-Kommando
Ketten von Kommandos

E kérdésnél felvetődik az információkeresés tantárgy és az osztályozás, illetve a számítástechnika tárgy kapcsolata. Egy adott adatbázis használatát – s ez kétségtelenül az információforrás és -közvetítés súlyponti kérdése – nem lehet osztályozási ismeretek, mint például a logikai műveletek (logische Operatoren), a szövegkörnyezet-elemzés (kontext Operatoren) stb. előzetes tudása nélkül megtanítani. Az itt elemzett stúdium adottnak veszi azt is, hogy a hallgató már jártas a számítógép-kezelés, az adatátvitel, az alkalmazói szoftver, a parancsutasítások típusainak ismereteiben, amit az informatika tárgy keretében sajátított el. A konkrét adatbázisban való keresést, az adatbázis keresőnyelvét viszont az információkeresés tantárgyban tanítják meg. Az FHH-ban minden ott tanított adatbázis kézikönyvét, illetve azok rendszer-elemzését [5] megkapják a hallgatók.

Ez a korszerű szemlélettel tanított forrásismereti tárgy – német felfogás szerint – a legköltségesebb. Számításai szerint 50 000 DEM/év szükséges a tárgy jó oktatásához (az adatbázisok használata, közel 100 hallgató egyéni gyakorlása, az oktatás során elhasznált leprellők pótlása). A nagyon magas költségek miatt a partnerintézmények is gondolkodnak az adatbázisok CD-ROM szimulálásának lehetőségéről.

A stúdiumból szinte teljesen hiányzik a történetiség, az egyetemes és a német bibliográfiatörténet. Egy nagyon pragmatikus, napi feladatokra orientált, a XX. század utolsó évtizedeire irányuló képzés jellemzi a hannoveri oktatást.

Míg a hannoveriek a forrástipológiából kiindulva kezdik a tantárgy oktatását, addig deventeri barátaink a felhasználót helyezik a stúdium kezdőpontjába. Ennek megfelelően itt az indító modul a kommunikáció, a szó- és írásbeli "érintkezés" (annotáció-, referátumkészítés, interjú, riportírás stb.) módszerei, tehát a kapcsolatteremtés a könyvtár, az információs központ és a felhasználó között. Erre a bevezető tárgyra épül a három féléves *Information sources – retrieval* témakör [6].

A félévek közül az első az alábbi kérdésekkel foglalkozik:

- ▶ az információigények, -szükségletek tipizálása,
- ▶ bevezetés az információközvetítés módszereibe és technikájába, beleértve a számítástechnikával támogatott módszereket is,
- ▶ az információforrások áttekintése az olvasó-felhasználói igények megoldásánál (kézikönyv–bibliográfia–lexikon–adatbázis stb.),
- ▶ irodalomkeresési gyakorlat a könyvtárakban.

A következő szemeszterben a hallgató megismerkedik

- ▶ az online technika részleteivel (telecommunication, host system, databases),
- ▶ a gépi keresési stratégiával (bibliographic files),
- ▶ az értékelés módszereivel,
- ▶ a keresés technikai és adminisztratív aspektusával,
- ▶ keresési gyakorlatokon vesz részt holland és külföldi adatbázisokban.

A harmadik modulban folytatódik az online irodalomkeresés

- ▶ az általános adatbázisokból kiindulva (PICA = a holland közös katalogizálási rendszer),
- ▶ a specializált adatbázisok használatáig (ECHO, ESA/IRS, videotext stb.),
- ▶ és sor kerül az információforrások értékelésére.

A gazdasági információ szakon az információközvetítés tantárgy az általános adatbázisokon kívül – értelemszerűen – megismerteti a gazdaság, kereskedelem, vállalati szféra, gazdasági jog stb. (business economics, commercial economics, company law, management) forrásaival is. A holland oktatást is online laboratóriumok támogatják, bőséges gyakorlást biztosítva ezáltal a hallgatóknak.

A magyar könyvtáros és információs oktatásra jellemző a tárgy történeti indítása. Az ELTE két tanszékén nagyjából azonos módon folyik az oktatás. Talán a BTK-n erősebb a történeti információforrások áttekintése, míg a TFK-n súlyozottabb a kortárs szakmai információforrásokkal való foglalkozás.

A négy féléves stúdium felépítése:

- ▶ bibliográfia mint diszciplína,
- ▶ az európai és a magyar bibliográfia története,
- ▶ a dokumentáció kialakulása,
- ▶ a tudományos tájékoztatás elmélete és fontosabb képviselői,
- ▶ az információforrások tipológiája, a dokumentációs műfajok és szolgáltatások típusai,

- ▶ a dokumentációs kiadványok és szolgáltatások előállítására,
- ▶ a fontosabb társadalomtudományok információforrásai, szolgáltatásai, rendszerei és intézményei,
- ▶ a természettudományok és az alkalmazott (műszaki, orvosi, agrár-) tudományok fontosabb forrásai, szolgáltatásai, rendszerei és intézményei.

A magyar oktatásban – a történetiség mellett – dominál a klasszikus *forrásismeret* (lexikon, enciklopédia, kézikönyv, bibliográfia stb.). Ennek nyilvánvaló oka, hogy a magyar könyvtár- és információügyre ez volt a jellemző szolgáltatási forma (nyomtatott referáló és indexelő vállalkozások). Noha a hatvanas-hetvenes évekre nálunk is megjelennek a mágnesszalagos szolgáltatások (CAS, INIS, INSPEC, COMPENDEX, METADEX, SCI, AGRIS, CAB, IFIS stb.), majd az online szolgáltatások (DIALOG, DATA STAR stb.), azonban a hallgatók – saját tanszéki online labor hiányában – leírásukon túl jó, ha egyegy online bemutatóra eljutottak. Ezen gyökeres változást ígér a TEMPUS segítségével 1991-ben berendezett számítógép-laboratórium, illetve az 1992-re tervbe vett online laboratórium installálása.

A másik magyar "specialitás" a teljességre törekvés. A hazai programok a filozófiától az atomfizikáig minden diszciplína minden (?) fontosabb információforrását meg kívánják tanítani, követve *Helmut Allischewski* bibliográfiát [7], amelyben az egyetemes források és az egyes nemzetek és diszciplínák fontosabb forrásai egyaránt megtalálhatók. A magyar gyakorlat az utóbbi évtizedekben azért megfontoltabbá vált, s csupán a Magyarországon hozzáférhető forrásokra szorított, de ezen belül megtartotta a teljességre törekvést.

A holland és hannoveri elképzelés szerint a források tipológiáját kell jól megtanítani, s e tudás birtokában lényegében bármely diszciplína forrásait értelmezni lehet.

A három ismertetett programot érdemes összevetni az UNESCO-IFLA által kidolgozott információs képzési mintaprogrammal [8] (4. táblázat).

4. táblázat

Az UNESCO-IFLA információs képzési mintaprogramja

Core Modules	Credits
C-01 Information in its social and communications context	(2)
C-02 Information users	(1)
C-03 Quantitative methods	(2)
C-04 Research methods	(1)
C-05 Information sources	(3)
C-06 Information storage and retrieval systems	(3)
C-07 Information services	(3)
C-08 Electronic data processing	(2)
C-09 Application of information technology	(4)
C-10 Telecommunications and networking in information systems	(1)
C-11 Management of information systems and services	(4)
C-12 Economics and marketing of information	(2)
Total core module weighting	28

A táblázat a központi modulok mellett feltünteti az azok elvégzésekor elnyerhető kredit számokat, amelyek a tárgy "súlyát" jelentik. Az általunk vizsgált témát az UNESCO-IFLA programban is legalább három modulban tanítják:

C-05 Információforrások	(3) credit
C-06 Információtárolás (adatbázisok) és visszakereső rendszerek	(3) credit
C-07 Információs szolgáltatások	(3) credit

Valójában ide tartozik még a felhasználó, információigény és -szükséglet kutatás (C-02) és a vezetés, marketing modulja (C-11 és 12) is. Az UNESCO-értékelés, a már ismertetett hannoveri alapkonceptió, de a holland és magyar vélemény szerint is az *Információforrás és -közvetítés* tantárgy a súlyozott központi modulok közé tartozik.

A tantárgy elhelyezése a stúdium egészében

Az FHH curriculumában a hallgatók az *Informationsvermittlung* általános ismereteit az első két évben sajátítják el, azonban a negyedik évben speciális kollégium vagy projekt munka keretében köthetnek vele behatóbb ismeretséget. A holland gyakorlat is követi e megoldást.

A tárgy "előre hozatalának" indoka és magyarázata, hogy mindkét főiskolán alaposabb gyakorlaton vesznek részt a hallgatók, mint hazánkban. A harmadik év lényegében a gyakorlati képzés ideje: kilenc hónapig tart a "nagy gyakorlat", három hónapig a "kicsi" (általában külföldön). A hallgatónak tehát az első két évben minden lényeges könyvtártani, számítástechnikai, tájékoztatósi, katalógizálási, osztályozási ismeretet el kell sajátítania, hogy ne menjen felkészületlenül a gyakorlati képzésre.

A magyar programokban a *Tájékoztató* a negyedik-ötödik évben, illetve a harmadikban-negyedikben hallgatják a hallgatók, jóval kisebb óraszámban (45 óra/félév = 160 óra), mint a társintézményekben (FHH: összóraszám = 300 óra; RIJD: 320 óra a könyvtár szakon, 500 óra a gazdasági információ szakon).

A magyar óraszámok alacsony volta egyébként minden tárgynál nyomon követhető. Magyarázata a magyar kétszakos képzési rendszer, mely forma jelenleg újragondolandó. Ez vonatkozik a gyakorlatok időtartamára is.

Néhány tanulság a Tájékoztató tantárgy továbbfejlesztéséhez

Összegezve az eddigi összehasonlító elemzések eredményeit, kiderült, hogy az ELTE-n tanított *Tájékoztató* tartalma a hagyományos forrásismeret (lexikonok, kézikönyvek, bibliográfiák, referáló folyóiratok

stb.) terén közel azonos terjedelmű, sőt egyes diszciplínák esetében még részletesebb is, mint a partnerintézeteknél. A modern, számítógéppel támogatott források tanítása azonban addig csak az "ismertetés" szintjén valósult meg. A TEMPUS támogatásával megteremtett tanszéki oktatólaboratórium most már taníthatóvá teszi mind a külföldi adatbázisokat, mind a magyarokat (NEKTÁR, OSZKÁR, HUNGALIS, TUDOR, TEXTAR, PRESSDOK stb.), sőt a hallgatók az X.25 hálózathoz való csatlakozással kereshetnek is bennük.

Végiggondolandó a magyar forrásismeret oktatása szempontjából a diszciplínák teljessége vagy válogatottsága. A megoldás valószínűleg a "törzsanyag" és a "specializáció" elválasztása lesz. Törzsanyagba kerülne a legfontosabb társadalomtudományok (pl. irodalomtudomány, történelem, közgazdaságtudomány), míg választhatóvá minősülnek az egy-egy hallgatói csoportot érdeklő diszciplínák (pl. a könyvtár- földrajz szakos hallgatóknak a földrajztudomány forrásai).

Nagyon nagy gond az ELTE-n központilag szabályozott, szakokra kötelező keretóraszám. Nyilvánvaló, hogy a súlyozott tárgyaknak kívánatos a nagyobb óraszám, viszont ezt a "rangot" minden tárgy oktatója igényli, ami súrlódáshoz vezethet. A tanterv teljes elemzésének befejezésével lehet az óraszám kérdését újra mérlegelni.

A tárgy elhelyezése a tanulás folyamatában főként a könyvtári-információs gyakorlatokról kialakítandó állásponttól függ. A gyakorlat idejének növelése mindenképp kívánatos, bár a megnövelt gyakorlat a könyvtárakra ró további terheket. Ez újra felveti az ELTE saját gyakorlókönyvtárának a szükségességét.

* * *

A nyitott kérdésekre érlelődnek a válaszok, hiszen 1992 szeptemberére a végleges fejlesztési koncepciónak el kell készülnie. Az érlelődés stádiumában jó

lenne, ha a könyvtáros szakma is hallatná bíráló-javasoló véleményét.

Irodalom

- [1] GUTHMANN, F.: Analyse der bibliothekarischen und dokumentarischen Ausbildung in Deutschland als Grundlage für den Entwurf eines Curriculums für die Ausbildung von Informationswissenschaftlern an der Eötvös Loránd-Universität (ELTE) Budapest. Hannover, 4. Juli 1991. Diplomarbeit 127 p. 3. melléklet. Fachhochschule Hannover.
A dolgozathoz NOBILIS Kinga (ELTE BTK) és PÉTERFI Rita (ELTE TFK) korreferátumot tartott a Budapesti TEMPUS-szemináriumon (1991. július 8–9).
F. GUTHMANN a diplomamunka főbb téziseit előadta a Deutsche Dokumentarika (Ulm, 1991. szept. 1.–okt. 2.) oktatási szekciójában.
- [2] BOCK, G.–HÜPER, R.: Informationstransfer als Beruf. Abschlussbericht des Modellversuches. Hannover, 1987. 128 p.
- [3] SZENTMIHÁLYI J.: A tudományos tájékoztatás elméletének kialakulása. – Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 15. köt. 8–9. sz. 1968. p. 597–621.
- [4] Studiengang Bibliothekswesen, Allgemeine Dokumentation, Biowissenschaftliche Dokumentation: Grundstudium und Hauptstudium. Praxis und Diplomsemester. Hannover, 1991, kézirat, 12 p.
- [5] HUTHLOFF, C.-R.: Informationsvermittlung. Deventer, 1991. május, előadás.
- [6] Study Guide 1990–1991. Department of Library and Information Science (LIS).
Programme in Library Science.
Programme in Business Information.
Full time Courses. Deventer, July 1990. 56 p.
- [7] ALLISCHEWSKI, H.: Bibliographienkunde. Wiesbaden, 1976, Reichert Verlag 471 p. 2. kötet: Abbildungen zu Bibliographienkunde, 1978. 190 p.
- [8] A Modular Curriculum in Information Studies. Prepared by LARGE, J. A. General Information Programme and UNISITS; Paris, April 1987, UNESCO, 89 p. PGI-87/WS/5

Beérkezett: 1991. XII. 9-én.

Használjanak hosszú élettartamú papírt!

Az USA könyvtári és információs szabványbizottsága sürgeti az államok kormányzatát, hogy szerezzenek érvényt annak a törvénynek, amely szerint a tartós értékű állami dokumentumokat, könyveket és feljegyzéseket hosszú élettartamú savmentes papírra kell nyomtatni. Néhány állam kormányzata már megtette a szükséges lépéseket a lúgos papír használatára, de a többség még nem.

/Information Hotline, 23. köt. 6. sz. 1991. p. 2./

(V. Gy.)

Savmentes papírt Európában is!

A nyugat-európai könyvtárosok és kiadóvállalatok csoportja (*European Librarians and Publishers group*) felhívást tett közzé, egyben a kormányokhoz és az Európa Bizottsághoz is fordult, hogy földrészműködés is terjedjen el a savmentes, hosszú élettartamú papír használata, hogy ezzel "megőrizzük a jövő generációk számára a nyomtatott szót, mint kulturális hagyományunk részét". A csoport azt szeretné, hogy a hosszú élettartamú papír szabványának megfelelő dokumentumokat lássák el a végtelen jelével, és ugyanezt a megkülönböztető jelet vegyék be a megfelelő bibliográfiai rekordokba és könyvrecenziókba is.

/Information World Review, 58. sz. 1991. p. 6./

(V. Gy.)